

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Vol./Cilt: 2 / Issue/Sayı: 2, December/Aralık 2024, pp./ss. 524-543.

Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliđi Kapsamında Tekstil Eserlerde Belgeleme Çalışmalarının Önemi*

*The Importance Of Documentation Studies In Textile Artifacts Within The Scope of
Sustainability of Cultural Heritage*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14541818>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
14.11.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
20.12.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2024

Dorlion Journal

Dr. Öğr. Üyesi Gözde UZGİDİM
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi,
Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar
Fakültesi, Osmaniye, TÜRKİYE.

gozdeuzunca@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-3872-0700>

* Bu makale, Gazi Üni. Güzel Sanatlar Enst. Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda Doç. Dr. Hatice Tozun danışmanlığında yürütülen ve Koç Üni. Vehbi Koç Ankara Arař. Uyg. ve Arař. Mer. Semahat-Nusret Arsel Koleksiyonuna ait tekstil eserlerin belgelenmesini konu alan sanatta yeterlik tezinden üretilmiş olup, Ankara HBV. Üni. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen 01/2020-28 kodlu projeden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Taşınabilir kültür varlıkları ulusal ve evrensel bazda değerli kabul edilen kültürel, sanatsal, etnografik objelerdir. Önemi ve kıymeti ise bulunduğu coğrafya ve ait olduğu kültür, yaşam biçimi, manevi değerler ile yakından ilişkilidir. Toplular bu objeleri saklamaya, korumaya ve gelecek nesillere aktarmaya çalışmışlardır. Bu koruma eylemi bazen bilinçli bir şekilde obje özeline göre oluşturulmuş; bazen de farkında olmadan sadece etrafında bulunan insanlara göstererek, anlatarak aktarılmıştır. İnsanların yaşamında genel olarak ihtiyaca yönelik üretilen geleneksel tekstiller; teknik, motif, renk, kompozisyon düzeni ve uyumu bakımından incelendiğinde geleneksel yaşamı anlatan kültür temsilcileri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu kültürel mirasın sürdürülmesine yönelik hazırlanan koruma yaklaşım ve çalışmalarında belgeleme, kayıt oluşturma, arşivleme süreç ve yöntemleri oldukça önemlidir. Bu çalışmada evrensel ve ulusal platformda kültürel mirasın önemine değinilmiştir. Kültürel varlıkların korunması ve beraberinde sürdürülmesine yönelik belgeleme yöntemleri açıklanmıştır. Kültürel mirasın önemli bir alanını oluşturan tarihi/etnografik/ geleneksel tekstillere ilişkin teknikler, çeşitleri, belgeleme süreçleri ve gerekliliğinin nedenleri incelenmiştir. Betimsel tarama modeli, çalışmanın yöntemi olarak tercih edilmiştir. Araştırma verileri literatür taraması yapılarak elde edilmiştir. Verilerin toplanması aşamasında konu ile ilgili tez, kitap, dergi, makale gibi basılı bilimsel kaynaklardan yararlanılmıştır. Günümüzde geleneksel tekstiller alanında bazı hammadde ve tekniklerin değişikliğe uğradığı ve hatta kullanılmadığı düşünüldüğünde verilerin kayıt altına alınarak belgelenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Tekstil, Belgeleme, Belgeleme Yöntemleri, Koruma, Sürdürülebilirlik, Dijitalleşme.

Abstract

Portable cultural properties are cultural, artistic and ethnographic objects considered valuable nationally and universally. Its importance and value are closely related to the geography it is located in and the culture, lifestyle and spiritual values it be-

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Uzgidim, Gözde. "Kültürel Mirasın Sürdürülebilirliđi Kapsamında Tekstil Eserlerde Belgeleme Çalışmalarının Önemi". Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD) 2/2 (Aralık 2024), 524-543. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14541818>

CC BY-NC 4.0 DEED

longs to. Societies have tried to preserve, protect and pass on these objects to future generations. This act of protection was sometimes consciously created according to the specific object; sometimes it was unconsciously transferred by showing and telling it to the people around it. Traditional textiles, which are generally produced for the needs of people in their lives, are evaluated as cultural representatives that tell the story of traditional life when examined in terms of technique, pattern, color, composition order and harmony. Therefore, documentation, record keeping, and archiving processes and methods are very important in the conservation approaches and studies prepared for the sustainability of this cultural heritage. This study discusses the importance of cultural heritage on a universal and national level. Documentation methods for the protection and sustainability of cultural properties are explained. The techniques, types, documentation processes and reasons for the necessity of historical/ ethnographic/ traditional textiles, which constitute an important area of cultural heritage, were examined. In the study descriptive survey method was used. The research data was collected by literature review. Printed scientific sources such as theses, books, journals and articles on the subject were used during the collection of data. Today, considering that some raw materials and techniques have changed or are not even used traditional textiles, the importance of recording data becomes evident.

Keywords: Traditional Textile, Documentation, Documentation Methods, Conservation, Sustainability, Digitalization.

1. GİRİŞ

Tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanların çeşitli yöndeki ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çabası olmuş ve bunun sonucunda sınırsız keşifler gerçekleştirilmiştir. Bu keşiflerden en eski ve önemli olanlarından birisi de tekstil üretimidir. Tekstil sanatları üretildiği toplum ile derin bir ilişki içerisinde. Toplumsal roller, kimlik, coğrafi konum, yaşam biçimi, estetik değerler, rituel, dini ve soyut yaklaşımlar tekstil nesnelere üretiminde etken olmuştur. Dolayısıyla toplum kültürünün anlaşılmasında tekstil materyali her zaman sosyolojik bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Nesnel kültürün önemli bir bileşeni olan tekstil, farklı kullanım şekli ve alanlarına sahiptir. Tekstil sanatları içerisinde kültürel yapının somut bir ifade şekli olan tarihi/geleneksel/etnografik tekstiller, toplumun yapısına dair geniş bir bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Geleneksel tekstil sanatlarının farklı toplumlarda görülmesi ve etkileşimle zenginleşmesi tarım ile uğraşmayı öğrenen insanın göçebe yaşam tarzından uzaklaşarak yerleşik hayata geçmesi, farklı gereksinimlerinin ortaya çıkması ve bunlara yönelik ürettiği çözümler ile ilgilidir.¹ Sosyal ve kültürel yaşamda yer bulan geleneksel tekstiller, insanların korku ve sevinç gibi duygularını, düşüncelerini, hayal güçlerini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini farklı biçimlerde ifade etmelerine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla oldukça geniş bir alanda kullanılmıştır. Tekstil, keçe, dokuma, örgü, dantel, oya, kumaş, işleme gibi farklı sanat dallarında karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu teknikler ile üretilen nesnelere süsleme ve desenlendirilmesi önemli bir öğedir. Desen bir tekstil yüzeyini süsleyen ve ona anlam katan en önemli unsurlardan biridir. İnsanın doğal dünyası ve bakış açısının simgelenmesine kadar uzanan değerler, süslemenin esin kaynağını oluşturmaktadır. Nitekim insanlar özellikle doğada ve çevresinde gördüklerini süsleme ögesi olarak kullanmışlardır. Araştırmalar,

¹ Ayşe Gamze Öngen, "Geleneksel Tekstil Teknikleri Işığında Günümüzün Giyilebilir Sanat Algısı", *İdil* 24/5 (2016), 1239.

geçmişte insanın süsleme arzusunun altında yatan gerçeği “boşluk korkusu” olarak tanımlamaktadır. Geleneksel tekstillerin süsleme ve desen özelliklerinde ise üretilen nesneye göre işleme teknikleri, boyama, baskı, motif ve kompozisyonlardan oluşan bir düzen söz konusudur.²

Günümüzde toplumlar, içinde bulunduğu çağın gerekliliği olarak bir gelişim ve beraberinde değişim içerisinde. Söz konusu değişim alışkanlıklara ve kültürel yapıya yansımaktadır. Bu durumun olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Ancak günümüz Türkiye’sinde kültürel anlamda ki değişimin pek doğru ilerlediği görülmemekle beraber, insanların günlük yaşamını kolaylaştırmaya yönelik üretilen eşyaların kültür tarihi boyutu dikkate alındığında ise eski zamanlarda olduğu gibi eşya-insan ilişkisine pek önem verilmediği de görülmektedir. Geleneksel kültürün önemli bir unsuru olan etnografik eşyalar günümüzde kaybolmakta, kaybolmaya yüz tutmakta veya çağdaştırma anlamında bir takım değişikliğe uğramaktadırlar. Kültürel devamlılık veya sürdürülebilirlik açısından söz konusu durum onarım, koruma ve müzecilik faaliyetlerinin önemini ve beraberinde gelişime yönelik çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır.³

Kültürel mirasın geleceğe taşınmasında sürdürülebilirlik oldukça önem arz eden bir kavramdır. Bilimsel araştırmalar, çalışmalar ve kazılar sonucu elde edilen objeler ve beraberinde oluşturulan veriler, belgeleme çalışmaları ile sürdürülebilir hâl almaktadır. Nitekim objeler, müzeler veya kurumlarda etkin veya önleyici koruma çalışmaları dâhilinde koruma altına alınacakken, bu sürecin ilk ve son basamağını belgeleme çalışmaları oluşturacaktır. Geleneksel tekstillerin sürdürülmesine yönelik önemli çalışmalardan birisi de doğru ve eksiksiz olarak belgelenmesidir. Koruma ve müzecilik faaliyetlerinin ilk aşaması belgeleme ile başlamaktadır. Kültürel miras olarak nitelendirilen ve kabul gören geleneksel tekstilleri belgelemenin farklı yöntemleri vardır. Son yıllarda uluslararası çerçevede bu yöntemler ile kayıt altına alınan çalışmaların varlığı söz konusudur. Özellikle kaybolmaya yüz tutmuş veya kaybolmuş tekniklerin belgelenmesi ise ayrıca önemlidir. Yerel veya ulusal bazda hazırlanan projeler ile güçlendirilen belgeleme çalışmaları, söz konusu tekniklerin kayıt altına alınmasını daha etkin kılacaktır. Belgeleme çalışmaları farklı disiplinlerden uzmanların bir arada çalışmasını gerektiren bir süreçtir. Belgeleme çalışmalarının en temel hedefi korumak ve kültürel devamlılığın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında sergileme ve depo alanlarının kontrolünün, müze ortam şartlarının düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. İyi bir envanter sistemine sahip olan müzelerde özellikle depo alanlarının önleyici koruma yaklaşımına göre düzenlenmesi ve tasnif edilmesi ileride yapılacak işlemler açısından kolaylık sağlamaktadır.

² Füsün Özpulat, Dilek Yurt, “Günümüz Baskı Desenli Kumaşlarında Desen Tarzları ve Teknikleri”, *Akdeniz Sanat* 4/7 (2011), 29.

³ İsmail Öztürk, *Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması Onarımı* (Ankara: Mor Fil Yayınları, 2007), 47-48.

Etik Beyan: Bu çalışma, tüm etik standartlara uygun olarak, Ankara HBV. Üni. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen 01/2020-28 kodlu projeden faydalanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, insanlarla veya hayvanlarla ilgili herhangi bir etik sorun ortaya çıkmamıştır. Bu makalede sunulan bilgi ve bulgular, dürüstlük ve şeffaflık ilkelerine uygun olarak yazıya geçirilmiştir. Araştırmanın her aşamasında objektiflik ve bilimsel bütünlükten ödün verilmemiştir. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıf verilmiştir. Tez danışmanı 19.11.2024 tarihinde ikinci yazar olmaktan feragat ettiğini bildirmiştir. Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan Etik Kurul Onayı alınmasına gerek duyulmamıştır.

2. GELENEKSEL TEKSTİL SANATLARI VE TEKNİKLERİ

Yüzyıllar boyunca toplumlar yaşamlarını daha konforlu devam ettirebilmek ve aynı zamanda ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sınırsız buluşlar gerçekleştirmiştir. İnsanlık tarihinin en eski buluşlarından tekstil; giyinme, örtünme, süslenme ve değişik iklim koşullarına karşı korunma ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkmıştır. Tarih öncesi ve sonrası devirlerde tekstil alanında her toplumun özelliğine, kültür ve geleneklerine göre devam eden bir gelişim ve yenilik süreci söz konusu olmuştur.

Geleneksel tekstiller, geleneksel Türk sanatları alanından hammaddesi lif kategorisinde değerlendirilen objelerdir. Geleneksel tekstiller, Türk toplumlarında her zaman önemli kabul edilmiş ve değerli görülen kültür varlıklarıdır. Toplumun yaşam biçimi, kültürü, zevkleri, inanç şekli, estetik yaklaşımı gibi soyut ve somut değerleri söz konusu objeler ile de anlaşılmaktadır. Bu objeler yaşam alanının ihtiyacına yönelik fonksiyonel özelliklere sahip olmasının yanında, süsleme özellikleri ile de insanların düşüncelerinin sözsüz bir ifade şekli olmuştur. İnsanların bir önceki kuşaktan gördüğünü devam ettirmesi ve bunun üzerine kendi yaşadığı döneme ilişkin malzeme eklemesi, kendi duygularını renk, sembol ve motifler ile aktarması bakımından geleneksellik söz konusudur.

Anadolu coğrafyası geleneksel tekstil alanı bakımından zengin bir geçmişe ve kültüre sahiptir. Geleneksel tekstil sanatlarının çeşitliliğinin nedeni, Türk toplumunun doğumundan ölümüne kadar olan sürecinde yaşamının her alanında kullanması ile ilgilidir. Yaylak-kışlak yaşam biçimi, coğrafi koşullar ve paralelinde tarım ve hayvancılığın rolü, sosyolojik, ekonomik ve kültürel değerlerin sahip olduğu toplum yapısı gibi dinamikler geleneksel tekstillerin üretiminde etken olmuştur.

Geleneksel tekstiller yaşam alanında kullanılanlar, dekoratif amaçlı kullanılanlar, süsleme/süslenme amaçlı veya giyime yönelik olmak üzere farklı şekilde kullanım alanına sahiptir. Öyle ki tekstil malzemesinin kullanımı ilk olarak insanların giyinme ve örtünme ihtiyacı ile başlamıştır. Bu serüven zaman ilerledikçe farklı arayışlar, beklentiler ve keşifler sonucu çeşitli kullanım alanlarına doğru değişiklik göstermiştir. Geleneksel tekstiller teknik ve araçlarına göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- 1) Dokuma (kumaş, yer yaygıları, kolan dokumalar):

- Kirkitli dokumalar
 - Havlı dokumalar (Halı, tülü)
 - Havsız dokumalar (Kilim, cicim, zili, sumak)
 - Mekikli dokumalar (kumaşlar)
 - Çarpana ve dar dokumalar
- 2) Örme (şiş örücülüğü, tığ örücülüğü, mekik örücülüğü, firkete örücülüğü, iğne örücülüğü, bitkisel örücülük vb.)
 - 3) Dokusuz Yüzeyler (keçe)
 - 4) İşleme-Nakış (Dival işi, tel kırma, hesap işi vb.)
 - 5) Yazma (Baskıcılık).⁴

3. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASI VE BELGELENMESİ

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 2863 sayılı 3. Maddesinde:

“Kültür varlıkları; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” tanımı yapılmaktadır.

UNESCO, ICOMOS ve benzeri uluslararası kurum, kuruluş ve platformlar tarafından hazırlanan sözleşmelerde, uluslararası hukuk metinlerinde veya ulusal düzeyde kullanılan yasalarda ve yönergelerde belirtilen kültürel miras/varlık kategorileri şu şekildedir:

- 1) Somut Kültürel Miras
 - Taşınır Kültürel Miras (tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler vb.)
 - Taşınmaz Kültürel Miras (anıtlar, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları vb.)
- 2) Sualtı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntıları ve kentleri)
- 3) Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller vb.)
- 4) Doğal Miras (kültürel boyutu olan doğal sitler, kültürel peyzajlar gibi, fiziki, biyolojik ve jeolojik formasyonlar vb.).⁵

Belgeleme, oldukça geniş bir alana hitap eden, farklı tanımlamaları bulunan bir kavramdır. Ancak kültürel miras alanında en temel şekli ile “Belgeleme, bir müzenin veya kültür kurumunun sorumluluğunda bulunan koleksiyonlar hakkındaki bilgilerin kayıt altına

⁴ Hatice Feriha Akpınarlı-İbrahim Üner, “Geleneksel Tekstillere Özellikleri ve Çeşitleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34 (2019), 134; İsmail Öztürk, *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş* (Ankara: Özdemir Basım, Yayın ve Dağıtım, 1994), 114; Servet Senem Uğurlu, *Geleneksel Tekstil Teknikleriyle Yeni Sanatsal Çalışmalar* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, 2018), 38, 49.

⁵ Zeynep Gül Ünal, *Kültürel Mirasın Korunması, İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP)* (İstanbul: Beyaz Gemi Sosyal Proje Ajansı, 2014), 11.

alınması işlemidir⁶ tanımını yapmak mümkündür. Daha geniş kapsamda tanımı ise “Belgeleme, kültür varlıklarından her bir eserin mevcut durumunun yakından incelenmesi esasına dayalı olarak detaylandırılan araştırma ve tanımlamalarının, değişik ölçek ve nitelikteki çizimler, fotoğraflar, analizler, sayısallaştırılmış belgeler ile doğru ve eksiksiz bir biçimde yazılı ve/veya elektronik olarak kayıt altına alınmasıdır”.⁷

CIDOC (ICOM International Committee for Documentation), ICOM’un uluslararası dokümantasyon komitesidir. Kurum müzelerde dokümantasyon standartları oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmaktadır. Bu kurum dokümantasyon yani belgeleme terimini şu şekilde açıklamaktadır:

Bir müze koleksiyonundaki tüm nesnelerin tarihini, üretimini, müze tarafından satın alınmasını ve sonrasında gerçekleşen işlemleri belgeleyen kayıtlardır. Bu tür belgeler, eserin önceki sahibinin ve satın alan müzenin de hazırlamış olduğu satın alma kaydı, eserin üretim kaydı, koruma raporu, katalog bilgileri, fotoğraflar, araştırma-inceleme gibi belgeleri kapsamaktadır.⁸

Belgeleme, kültür varlıkları ile ilgili yapılacak her işlemin, müdahalenin, kararın önemli sürecidir. İyi ve donanımlı bir belgelemede, ele alınan eserin geçmişten günümüze tüm süreci anlatılmalı ve mümkün olduğunca tüm detaylar belirtilmelidir.⁹

Dünya’da kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyet gösteren UNESCO, ICOMOS, ICOM gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kurumlar belirli dönemlerde toplantılar düzenlenmekte ve güncellemeler yapmaktadır. II. Dünya Savaşı sonucu yok olan kültürel mirasın getirdiği endişe ile 1954 yılında hazırlanan “Silahlı Çatışma Sırasında Kültürel Varlıkların Korunması hakkında Lahey Sözleşmesi”nde taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve savaş dönemi uyulması gereken yükümlülükler belirtilmiştir. Burada alınan temel önlemlerden birisi de “Düzenli envanterin hazırlanması” yönündedir. Söz konusu sözleşmenin, taraf devletlere karşılıklı olarak fayda sağlayacağı düşünüldüğü için barış döneminde bahsi geçen önlemin ve diğer maddelerin uygulanması önerilmektedir. Nitekim belgelemeye yönelik faaliyetlerin devam etmesi yönünde çaba söz konusudur.¹⁰

Taşınır ve taşınmaz durumdaki kültür varlıklarını belgelemenin gerekliliği ve amaçları şu şekilde sıralanabilir:

⁶ Anna Paolini (ed.), *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı Koleksiyonların Belgelenmesi* çev. Mahmut Aydın ve Ramazan Bozkurttan (İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları, 2016), 4.

⁷ Uluç Pakben, *Tarihi Yapıların Rölöve ve Analizlerinde Kullanılan İleri Belgeleme Teknikleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 7; Canadian Conservation Institute (CCI), *Condition Reporting-Paintings. Part I: Introduction. CCI-ICC Notes 10/6* (Ontario, Canadian Conservation Institute, 1993), 1.

⁸ Alice Grant vd. (ed.) *International Guidelines for Museum Object Information: The CIDOC Information Categories* (France: International Committee for Documentation of the International Council of Museums (CIDOC), 1995), 24.

⁹ Michelle Moore, “Conservation Documentation and the Implications of Digitisation”, *Journal of Conservation and Museum Studies* 7 (2001), 6.

¹⁰ Safeguarding Archaeological Assets of Turkey (SARAT), *Türkiye’nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması* (Ankara: British Institute at Ankara, 2019).

- Kültürel mirasın taşıdığı mesajı, tarihi anlamını ve kendisini gelecek nesillere aktarmak,
- Kültür varlıklarının geçmişi ile ilgili bilgi sahibi olmak,
- Mevcut durumunu ve var ise sorunlarını tespit etmek,
- İleride yapılması muhtemel koruma ve onarım işlemleri için metin, fotoğraf ve çizimlerden (röleve, restitüsyon vb.) oluşan gerekli verileri sağlamak,
- Kültür varlıklarının bakım işlemlerine elde edilen veriler doğrultusunda yardımcı olmak ve yanlış tespitlerden kaçınmak,
- Toplumunu bilinçlendirmek,
- Bilgilerin sürekli geliştirilmesiyle uzmanlara referans sağlamak,
- Kültür varlığının çevresel faktörler, doğal afetler, savaş, vandalizm gibi faktörlerden dolayı aniden yok olma tehlikesi altında olabilme riskine karşın veri oluşturmak,
- Kültür varlıklarının estetik, kavramsal ve fiziksel özelliklerinin daha iyi anlaşılabilir şekilde değerlendirilmesi ve günümüz koşullarında yaşamasını sağlamaktır.¹¹

Doğru ve detaylı bir belgeleme çalışması yapmak veya belgeleme dosyası oluşturmak için araştırma verileri eksiksiz, net ve güvenilir olmalıdır. Bir belgeleme projesine başlanıldığı zaman, gerekli araştırmaların doğru yapılması için bileşenlerin tam ve dokümanların yeterli olması gerekmektedir. Araştırma, teorik alt yapı, uygun metot seçimi, teknik, disiplinler arası iş birliği, yayın-bilgi sistemleri ve ekonomik destek faktörleri bir bütün içinde olmalıdır.¹²

Lourenço ve Gessner'e¹³ göre belgeleme, eserlerin içeriği hakkında bilgi vermekten ziyade bir süreci kapsamaktadır. Müzelerde sergilenen koleksiyonların sadece malzeme, teknik gibi detaylarının değil, tarihsel geçmişinin de araştırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Belgeleme yapılırken bu konuya da dikkat edilmelidir ki belgeleme dosyasında bu bilgilerin yer alması eseri ve bulunduğu koleksiyonu daha güçlü kılacaktır. Yapılan belgeleme ile tarihsel içerik ve geçmişi araştırılan koleksiyonlar sergilendiklerinde, ziyaretçilere daha zengin bir içerik sunacaktır.

Belgeleme işlemlerinin yapılma gerekçeleri değişkendir. Ancak temel anlamda yapılan belgeleme çalışmalarının -obje türü ve malzeme grubu fark etmeksizin- ortak bir hedefi vardır: korumak. Temel anlamda söz konusu düşünceleri savunan belgeleme raporları, kişi veya kurumların ne amaçla veya hangi doğrultuda bu raporları kullanmak istediklerine göre farklı

¹¹ Berna Çağlar Eryurt, "Resim-Heykel ve Sanat Müzeleri Koleksiyonlarındaki Tuval Resimlerinin Korunmasında Durum Taramasına İlişkin Belgeleme Çalışmalarının Önemi", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 22 (2019), 10; Armağan Güleç Korumaz vd., "Kültürel Mirasın Belgelenmesinde Dijital Yaklaşımlar", *Selçuk Üniversitesi. Müh.-Mim. Fakültesi Dergisi* 26/3 (2011), 68; Elif Kork, *Arkeolojik Araştırmalarda Kültürel Mirasın Belgelenmesi ve İzlenmesi Sürecinde "Fotogrametri"nin Uygulama Alanları* (Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 55.

¹² Güleç Korumaz vd., "Kültürel Mirasın Belgelenmesinde Dijital Yaklaşımlar", 68,70.

¹³ Marta C. Lourenço - Samuel Gessner, "Documenting Collections: Cornerstones for More History of Science in Museums", *Science & Education* 23/4 (2014), 727,730.

amaçlar ile hazırlanabilmektedir. Eser bilgi formu, durum tespit raporu, gözlem fişi gibi farklı isimlerde kullanılan, eser hakkında bilgi veren her türlü form birer belgeleme şeklidir. Ortak noktaları eserler (objeler) ile ilgili bilgileri içeren bu formlar, kullanım alanı ve amacına göre farklılık göstermektedir. Koruma raporu, inceleme raporu, durum tespit raporu, eser giriş formu (giriş kaydı), bilgi kartları, depo konum kaydı, ödünç alma kaydı, ödünç verilen eserlerin kaydı, çıkış formu gibi kurumların uygulayacağı işleme göre farklı türde belgeleme formları kullanılmaktadır. Söz konusu formlar, her bir eser veya koleksiyon için hazırlanan belgeleme dosyasına, uygulama alanına göre hazırlanıp eklenmelidir. Yapılacak işlem türüne göre raporun temel ve alt başlıkları belirlenebilir. Bir eserin inceleme raporunda olması gereken temel bölüm veya başlıklar şu şekilde oluşturulabilir:

- Eserin kimliği (adı, dönemi, sanatçı, inceleme tarihi, belgeleme yapan kişi, bağlı olduğu koleksiyon, üretildiği yer gibi bilgiler)
- Eserin tanımı (türü, kullanılan renkler, ölçüleri, yüzey özellikleri, üretim tekniği, onarım durumu, onarım var ise onarımın nerede olduğu, bulunduğu yer, bulunduğu yerin ve destekleyici malzemelerin özellikleri)
- Eserin önceden geçirdiği müdahaleler (onarımda kullanılan malzemeler, yapışkan, astar, sabitleştirici, bant, boya türü)
- Eserin durumu (eserin fiziki koşulları (solma, lekelenme, küf oluşumu, kir tabakası, esneklik, kırılabilirlik, kat izleri gibi özellikler) bulunduğu ortamın koşulları,). Fotoğraf, ölçüm ve çizimler ile desteklenebilir.
- Testler ve analizler (Testin türü, örnek büyüklüğü, örnek alınan alan, test yapılacak yer, sonuçların yorumlanması)
- Eser için gerekli koruma ve onarım önerisi (onarım işlemleri, işlem seçenekleri veya onarım yapılmaması, riskler/önlemler/faydalar, süre ve maliyet)
- Diğer öneriler (ısı, ışık, nem uyarı, periyodik bakım düzeni, depolama ve sergileme koşulları, taşıma ve paketleme koşulları)¹⁴

Kültürel mirasın belgelenmesi sürecinde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi terminoloji üslubu ve birliğidir. Literatürde ortak kullanım alanı bulmuş sözcüklerin, ifadelerin, terimlerin kullanılması eserlerin ileride yapılacak başka bir çalışmada anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Belgeleme işlemini yapan uzmanın anlam birliği ve bütünlüğü oluşturması için kullandığı terim ve ifadelerin net, anlaşılır, ulusal ve uluslararası literatürde ortak kullanım alanında olmasına dikkat etmesi esastır.

3.1. Eser Kimliği (Object ID)

Eser Kimliği (Object ID), kültürel eserleri tanımlamak için kullanılan standartlaştırılmış uluslararası bir kayıt sistemidir. Kayıp veya hırsızlık durumunda

¹⁴ Krueger, Holly vd., "Written Documentation", *Paper Conservation Catalog*, ed. Catherine I. Maynor (Washington: American Institute, 1994), 7, 11.

arkeolojik, kültürel ve sanatsal eser koleksiyonlarının tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu nesnelere belgelemek ve açıklamak için standart bir prosedür belirlemektedir. Tehlikedeki objeler bu standarda göre kaydedilmişlerse tanımlanmaları kolaylaştırmaktadır¹⁵.

Eser Kimliği projesi (Object ID), dünya genelinde sanat eserlerinin belgelenmesinin bir standarta göre oluşturulması için Getty Information Institute tarafından 1997 yılında başlatılmıştır. Dünya müze topluluğu, polis ve gümrük kurumları ve dahi galeriler de bu projede enstitü ile beraber çalışmışlardır. ICOM, bu standartın lisans haklarına sahiptir ve UNESCO, WCO¹⁶ ve INTERPOL¹⁷ ile iş birliği içindedir. Projenin iki temel çıkış noktası vardır:

- Birincisi çalınan bir eser yeterli ve düzgün belgelenmediği sürece eser sahibine, müzeye veya galeriye iade edilemez.
- İkincisi ise yine hırsızlık durumunda eser ile ilgili doğru bilgiler birtakım kuruluşlara verildiği zaman o kuruluşların sisteminden tanınabilmelidir.

Her iki konu için bir eserin yeterli tanımlanması ve kayıt oluşturulması gerekmektedir. Böyle bir standart ile oluşturulacak anlaşma kapsamında, uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde kültürel miras paydaşları arasında, kamu ve özel alanda fikir birliğine varılmış olacaktır. Projenin başarısı ise çok sayıda kuruluşun (dünya çapında binden fazla) danışma sürecine katılmaya istekli olmasından kaynaklanmaktadır¹⁸.

Eser kimliği standardının amaçları şunlardır:

- Çalınan veya kayıp eserlerin belirlenmesi için gereken bilgilerin bir kontrol listesini sağlamak;
- Bir eseri tanımlamak için gereken minimum bilgileri içeren bir belgeleme standardı oluşturmak;
- Kuruluşların eserleri hızlı bir şekilde tanımlamasına izin verecek bilgi ağlarını geliştirmek;
- Eserlerin belgelenmesini öğreten herhangi bir eğitim programına sağlam bir zemin hazırlamaktır.¹⁹

¹⁵ SARAT, *Türkiye'nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması*. Interbational Council of Museums (ICOM), "Object ID" (Erişim 10 Ağustos 2020).

¹⁶ Dünya Gümrük Örgütü. Ulusal gümrük idarelerinin etkili ve verimli çalışmalarını sağlamak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş bir uluslararası örgüttür. Örgütün merkezi Brüksel'de yer almaktadır. 1952 yılında kurulmuştur. Detaylı bilgi için: World Customs Organization (WCOOMD), "Dünya Gümrük Örgütü" (Erişim 10 Ağustos 2020).

¹⁷ Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı. 1923 yılında uluslararası polis iş birliği sağlamak için Lyon, Fransa'da kurulmuştur. 190 üye ülke ile dünyanın en büyük uluslararası örgütlerinden birisidir. Türkiye INTERPOL'ün 1956'dan beri üyesidir. Kültürel varlıkların yasadışı trafiğine karşı mücadelede anahtar bir kurumdur. Çalınan tarihi eserler ve sanat eserleri hakkında küresel bilgi alışverişini kolaylaştırır. Sadece polis teşkilatları ile değil, UNESCO, ICOM gibi kuruluşlarla da bilgi alışverişini sürdürür INTERPOL'den yardım almak için Object ID kullanmak gereklidir (SARAT, *Türkiye'nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması*).

¹⁸ Robin Thornes vd., *Introduction to Object ID Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques and Antiquities* (United States of America: Getty Information Institute, 1999), 3.5. Interbational Council of Museums (ICOM), "Object ID".

¹⁹ Thornes vd., *Introduction to Object ID Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques and Antiquities*, 1.

3.2. Belgelemede Dijitalleşmenin Rolü

Son zamanlarda müzelerin, dijital platformlarda kullanılması (sanal müze, dijital envanterlerinin paylaşımı vb.) ve kapsamlı dijital programlar kullanması söz konusudur. Her geçen gün daha fazla müze ve özel koleksiyon sahibi, arşivinde bulunan eserleri dijital veri tabanlarını kullanarak kayıt altına almaktadırlar.

Dijital arşiv, farklı zamanlarda ve farklı şekilde faydalar sağlamaktadır. Dijital teknoloji, raporları ve belgeleme dosyalarını daha kolay erişebilir hale getirmektedir. Maliyet ve zamandan tasarruf sağlamaktadır. Kaydedilen verilerin tutarlılığını ve doğruluğunun saptanmasını kolaylaştırdığı gibi fiziksel olarak depolama alanı gereksinimlerini de azaltacaktır. Nitekim dijital kopya kayıtları, orijinalerin kullanılmasını önlediği için zorunlu bir koruma rolüne sahiptir. Müzeler ve kurumlar tarafından dijital olarak belgeleme şekli için sistematik bir plan oluşturulmalı ve uygulanmalıdır. Öyle ki dijitalleştirme ve dokümantasyon, gelecek nesiller için kültürel mirasın daha fazla erişimi, etkileşimi ve korunması gerekçesiyle koleksiyonerler ve araştırmacılar için umut vaat etmektedir.²⁰

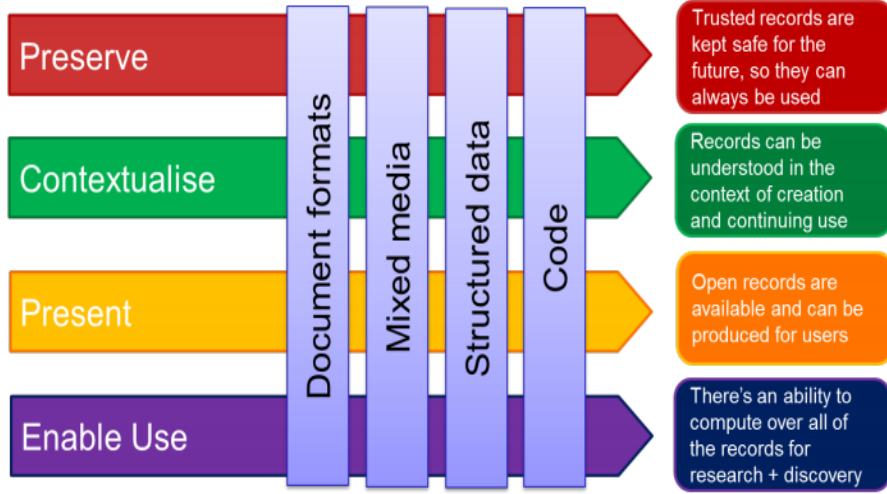
Müze Bilgisayar Ağı'nın kullanımı 1967 yılında gerçekleşmiştir. Bu sistemin yaklaşık elli yıllık tarihinde, dijital teknoloji, sadece muhasebeciler için bir meşguliyet alanı olmaktan çıkmış, tüm ekip ve birimler için önemli bir fikir olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. 1980 ve 1990'lar da ise uzmanlar, bilgi edinmenin kâğıt yığınları arasında geçirilen zaman alıcı ve tekrarlayıcı bir süreç olduğunu dile getirmişlerdir. Bir eser hakkında bilgi almak için kayıtlara bakıldığında, iyi hazırlanmış bir arşivde bile raporu bulmanın ve okumanın 5 ile 10 dakikalık bir süreyi kapsadığını belirtmişlerdir. Bu nedenle, uzmanlar, bilgisayarları ve dijital teknolojiyi tam olarak benimseyip öğrenirse, belgeleme kayıtlarının oluşturulması ve saklanması olumlu yönde değişebileceğini savunmuşlardır.²¹

Dijital arşiv kullanımının, uzmanlara sağladığı katkı korumak, bağlamsallaştırmak, hazır olması ve etkin kullanımı şeklinde değerlendirilmektedir.²² *Korumak*, dijital verilerin gelecekte kullanımı güven altındadır, böylece her zaman kullanılabilirler anlamına gelmektedir. *Bağlamsallaştırmak*, dijital veriler, onların oluşturulması ve sürekli kullanımı bağlamında anlaşılabilir durumdadır. *Hazır olması*, dijital veriler kullanılabilir durumdadır ve kullanıcılar için yayınlanabilir anlamındadır. *Etkin kullanımı*, tüm açık dijital verileri, kullanıcılara araştırma yapabilmeleri için çözümlenmekte ve bulguları indekslemeye olanak sağlamaktadır (Şekil 1).

²⁰ Kirti Manek, *Documentation of Rare Textile Artifacts: Focus On Preservation And Conservation* (Vadodara: The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Department of Clothing and Textiles, Doctor of Philosophy, 2012),6; Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 6; Paolini, *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı Koleksiyonların Belgelemesi*, 19.

²¹ Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 6; Alex Morrison, *Digital Strategy for Museums* (United Kingdom: Cogapp, 2019), 7; Athanasios Velios, "Online Event-Based Conservation Documentation: A Case Study From The IIC", *Studies in Conservation* 61/1 (2016), 15.

²² The National Archives (TNA), *Digital Strategy* (England, 2017), 6.

Şekil 1: Dijitalleşmenin Olumlu Yanları²³

4. BELGELEME YÖNTEMLERİ

Kültür varlıklarının doğru belgelenmesinde önemli ölçütlerden biri kullanılacak belgeleme yöntemidir. Yaşanılan çağın gerekliliği, imkânları ve erişim durumu/ulaşılabilirlik göz önüne alındığı takdirde sadece klasik yöntemlerin yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte belgelemede çağdaş veya ileri belgeleme teknikleri geliştirilmiştir. Ancak günümüzde klasik belgeleme teknikleri de kullanılmakta olup, proje ve/veya obje türüne göre her iki yöntem de tercih edilebilmektedir.

4.1. Metinsel/Yazılı Belgeleme

Metinsel belgeleme yönteminde serbest metin ve kontrol listesi olmak üzere iki biçimde belgeleme yapılır. Hangi biçimin kullanılacağı belgelemeyi yapan kişiye göre değişiklik göstermektedir. Her iki biçimin avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır.²⁴

Serbest Metin / Yazılı Dokümantasyon: Bir obje veya koleksiyon hakkında yapılan gözlemlerin bir derlemesi olarak tanımlanabilir. Serbest metin yönteminde, eser hakkında bilgiler eser türüne bağlı olarak bir metin halinde hazırlanır. Yazılı belgeler objenin türüne, koşullara, belgenin kullanım amacına, kapsam alanına (tek bir nesne veya bir koleksiyon) göre, belgeyi hazırlayan kişinin tercihi doğrultusunda farklı formatta olabilir. Zaman alıcı ve yoğun emek isteyen bir süreçtir. Belgeleme işlemi yapan kişi, eser hakkında her şeyi net, anlaşılır ve açık bir biçimde ifade etmelidir. Bu tarz metinlerde belirli bir bilgi ögesini aramak zordur. Dolayısıyla koleksiyona dair bilgiye ulaşmak hızlı ve pratik değildir. Bu form genellikle koleksiyondan ziyade tek bir parçayı tanımlamak veya yüksek değere sahip eserlerin belgelenmesinde tercih edilmektedir.²⁵

²³ TNA, *Digital Strategy*, 7.

²⁴ Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 8.

²⁵ Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 8; Krueger vd., "Written Documentation", 3, 7, 11; Velios, "Online Event-Based Conservation Documentation: A Case Study From The IIC", 16.

Kontrol Listesi: Bir eserin veya koleksiyonun oluşturulan kategoriye veya tanımlamalara göre değerlendirildiği biçimdir. Bu yöntem ile istenilen bilgiye ulaşmak daha kolaydır. Bilgiyi belgelemenin daha hızlı bir yöntemidir. Terminolojinin standartlaşmasını sağlamaktadır. Eserin durumu, öneriler ve uygulanacak işlemler de bu listede yer alabilir. Ancak her iki biçimin kombinasyonun hazırlanmış şekli en iyi belgeleme formu olarak görülmektedir. Bu nedenle yeni fikirlerin oluşması, farklı bakış açıları ile ideal bir belgeleme formu hazırlamak devam eden bir süreçtir.²⁶

4.2. Görsel Belgeleme

Görsel belgelemeyi fotoğraf ile belgeleme ve çizimler ile belgeleme olarak iki grupta incelemek mümkündür.

Fotoğraf ile Belgeleme: Bir eserin durumunu belgelemenin en etkili yöntemlerinden biri fotoğraf kayıtlarıdır. Eserin durumu, genel ve detay özelliği, rengi gibi özellikleri net bir şekilde gösterir. Fotoğraf ile belgelemek, olası bir kayıp veya çalıntı durumunda eserin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, fotoğraflar kırılabilir eserlerin elleçlenme gerekliliğini azaltarak istenmeyen zararlara maruz kalmasını önlemektedir.²⁷

Çizimler ile Belgeleme: Görsel belgelemede en sık yararlanılan ikinci yöntem çizimlerdir. Uygulanacak çizim tekniği, eserin türü ve niteliğine göre değişiklik gösterebilmektedir. Genellikle rölöve, analitik rölöve, restitüsyon çizimleri tercih edilmektedir. Çizimler ve fotoğraflar ile belgeleme dosyayı daha güvenilir ve anlaşılır kılacaktır.

4.3. Görsel ve İşitsel Belgeleme

Son yıllarda bazı müze, kurum ve kuruluşlar online (çevrimiçi) sisteme geçiş yapmış, ziyaretçilerine kapılarını sanal ortamda açmışlardır. Bununla birlikte sahip oldukları koleksiyonları dijital platformda arşivleme yoluna da gitmişlerdir. Görsel ve işitsel belgeleme yöntemleri bu bağlamda giderek önem kazanmaktadır. Bu yöntem video ile belgeleme ve sesli slayt belgeleme olarak iki grupta incelenebilir.

Video ile Belgeleme: Genellikle bir coğrafyaya özgü geleneksel bir yaşamı, kültürü, inancı, ritüeli, töreni belgelemede kullanılmaktadır. Belgesel yapımcılarının daha çok tercih ettiği bir yöntem olmasına rağmen son yıllarda, özellikle 1980'lerde etnografik eserlerin belgelenmesinde de tercih edilmeye başlanmıştır. Bazı araştırmacılar özellikle yok olmaya yüz tutmuş geleneksel tekstillerin üretim sürecinden başlamak üzere tüm aşamalarını bu teknik ile belgelenmesinin daha doğru olacağını düşünmektedirler. Kültürel anlamda değeri olan etnografik eserlerin üretim sürecini görsel ve hareketli çekim ile kaydettiğinden dolayı video kullanımını, belgeleme yönteminde hayati önem taşımaktadır. Eserin türüne göre alanında uzman kişiler tarafından hazırlanan, ortak bir terminoloji çerçevesinde eser hakkında ayrıntılı

²⁶ Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 8; Krueger vd., "Written Documentation", 3.

²⁷ Moore, "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation", 8; Paolini, *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı Koleksiyonların Belgelenmesi*, 13.

bilgi veren bir metin de hazırlanıp videoya dâhil edilmelidir. Video kaydının uzunluğu çalışılan esere göre 5 dakika ile 30 dakika arasında değişiklik gösterebilmektedir.²⁸

Sesli Slayt ile Belgeleme: Video ile belgelemenin yapılamadığı durumlarda bu yöntem kullanılabilir. Bir eserin yapım aşamasının veya başka bir detayının video kaydı olmayabilir. Ancak o eserin görsel ve işitsel bir belgesinin hazırlanması gerektiği zaman, sesli slaytlar ile bu sorun giderilebilir.

4.4. İleri Belgeleme Yöntemleri

Son yıllarda ileri belgeleme yöntemlerinin kullanımı daha da önem kazanmıştır. Bu yöntem ile eser türüne göre analizler yapılmakta ve belgeleme dosyasına bulgular eklenmektedir. Özellikle kompozit bir eserin materyal tespitini yapmak, malzemenin morfolojisi hakkında veri elde etmek oldukça önemlidir. Analizler ile eserin geçmişi, günümüz durumu ve var ise bozulmaları ile ilgili veriler sağlanabilir. Ersen vd.'ne²⁹ göre SEM-EDX (Scanning Electron Microscopy & Energy Dispersive X Ray Analysis); ICP-MS (Inductively Coupled Plasma/Mass Spectrometer); XRF (X - Işını Floresans Spektroskopisi), XRD (X Ray Diffraction); TEM (Transmission Electron Microscopy); ESEM (Environmental Scanning Electron Microscopy); HPLC ile Kromatografik analiz (High Pressure/ Performance Liquid Chromatograph); İyon Kromatografisi; DTA-TG (Differential Thermal Analysis & Thermal Gravimetry Analysis); Atomik Absorbsiyon Spektroskopisi gibi kültür varlıklarının belgelenmesinde çeşitli aletli ileri analiz yöntemleri kullanılmaktadır.

5. GELENEKSEL TEKSTİL ESERLERDE BELGELEMENİN ÖNEMİ

Geleneksel tekstiller tarihsel, sanatsal ve kültürel açıdan değerli etnografik eserlerdir. Bir ulusun kimliğinin yansımasıdır. Yüzyıllar boyunca, insanlar kendilerini ifade etme biçimi olarak tekstil ürünlerini kullanmışlardır. Tekstillerin üretiminde kullanılan hammadde, boya, renk, motif, desen, süsleme malzemesi gibi etkenler hangi bölgede yapıldığının birer simgesidir. Dolayısıyla söz konusu bölge, toplum, ulus veya ulusların yaşayış biçimi, kültürü, düşünce yapısı, toplumsal rolleri, ritüelleri, inanışları gibi kendilerine özgü sahip olduğu soyut ve somut değerler ve sosyolojik düzeni hakkında bilgi edinmek mümkündür. Yaşamın her alanında yer bulması ve her kesim/sınıf/statü tarafından kullanılması farklı malzemelerden örneklerin ve tasarımların dokunmasına neden olmuştur. Ayrıca geleneksel tekstillerin süsleme materyalleri bölgenin coğrafi yapısı ile ilgili fikir yürütmeye de yardımcı olmaktadır. O bölgede yetişen bitkiler, bölgeye özgü hayvanlar veya toprak yapısı gibi ayırtıcı faktörlerin tespiti yapılabilir. Daha önceden orada yetişen bir bitki veya hayvan, günümüzde yetişmiyor olabilir. Dolayısıyla o dönemde üretilen bir tekstil eseri kullanılan bu materyaller ile tarihsel ve sanatsal anlamda daha özgün olma özelliği taşıyacaktır.

²⁸ Louise W. Mackie vd., "Traditional Textiles In Cultural Contexts International Research and Video Documentation", *Textile Society of America* 645, 151-152.

²⁹ Ahmet Ersen vd., "Konservasyon Raporunun Önemi, İçeriği ve Hazırlanma Adımları", *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 2 (2009), 8.

Bir tekstil eserinin kapsamlı bir belgeleme çalışması ile oldukça fazla bilgiye sahip olunabilir. Eserin tarihi, estetik, teknik durumunun ve var ise bozulmaların incelenmesi belgeleme raporunun en temel halini oluşturmaktadır. Ancak belgelemenin türü ve ölçeği neticesinde başlıklar değişkenlik gösterebilmektedir. Raporun kapsamı, hedef ve amaca göre düzenlenebilir. Belgeleme çalışmasının türü ve niteliğine bakılmaksızın esere ilişkin bilgiler doğru ve eksiksiz bir şekilde kayıt altına alınmalı ve eserin kimlik formunun çıkarılması tüm rapor türlerinin ortak amacıdır. Kapsamlı bir belgeleme ile araştırma, öğretim ve öğrenmenin gelişmesi, kültürel hafızanın canlı kalması ve 'gelecek için geçmişi korumak' düşüncesi sağlanabilmektedir.³⁰

Tekstil eserlerde belgeleme en genel şekli ile eserin fiziksel olarak tanımının yapılmasıdır. En basit ölçekte süreç şu şekilde değerlendirilebilir:

Belirli imkân çerçevesinde eserde görsel çalışma ile başlar. Öncelikle görsel olarak kayıt altına alınan esere, sonrasında uygulanacak laboratuvar işlemleri eklenir. Lif tayini, renk tayini, desen-kompozisyon analizi gibi tekstil eserin türüne göre ölçütler belirlenir, eserin teknik çizimi ve restitüsyonu ile süreç devam eder. Gerekli görüldüğü takdirde esere etkin veya önleyici koruma işlemleri uygulanır. Eğer bu işlemler uygulanacaksa her aşaması fotoğraflanmalı ve raporda işlem basamakları yer almalıdır. Ancak söz konusu uygulamalar gerçekleştirilmeyecekse belgeleme süreci başlangıcında yapılan profesyonel fotoğraf çekimleri yeterli olacaktır. Eserin ön ve arka yüzünün ve gerekirse süsleme detayının fotoğraf çekimleri olmalıdır. Eserin genel bilgilerini yani tanımını içeren başlıkta boyutları, dönemi, edinim türü, sanatçısı, lifi, dokuma tekniği, rengi, süsleme materyalleri, desen ve kompozisyon özelliği ve durumu bilgilerine yer verilmelidir. Motif adlarının doğru tespit edilmesi oldukça önemlidir. Eserin durumu, oluşturulacak rapora göre yazılabilir. Eser inceleme veya durum tespit raporu hazırlanıyorsa kısaca durumu ve bulunduğu ortam koşulları hakkında bilgi verilir. Ancak koruma raporu hazırlanıyorsa genel bilgiler verildikten sonra eserin bozulmasına ilişkin bilgiler yer almalıdır. Burada detaylı bir durum incelemesi yapılır. Bozulma nedenleri, bozulma türü, geçirdiği onarımlar, müze veya depo alanındaki durumu, kondisyon durumu (rakamsal olarak ifade edilebilir) yazılır. Eğer önceden bir müdahalede bulunulmuş ise bu işlemlerin ne olduğu açıklanır. Bozulma nedenleri ve türü detaylı bir biçimde sınıflandırılabilir. Nitekim böcek yeniği, böcek lekesi, güve yeniği, çivi deliği, doku kaybı, ter lekesi, lekelenme, kir durumu, hav kaybı, metal korozyon, süsleme malzemesi kaybı, renk solması, liflerde gevşeme, kırılma gibi eserin fiziksel durumu belirten açıklamalar yazılabilir.

İncelenen eserler bir müze veya kurumda yer alıyorsa gerekli izinler alındıktan sonra analizler yapılabilir ki analizler belgeleme dosyasını daha güçlü kılacaktır. Analitik veriler ile

³⁰ Öztürk, *Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması Onarımı*, 40; Mandu Sharan vd., "Documentation: Preservation Technique For Textiles", *fbre2fashion* (Erişim 09 Ekim 2020).

doğru tespitlere ulaşılabilecektir. Belgeleme dosyasında fotoğrafların yanında çizimlerin olması genellikle tercih edilmektedir. Tekstil eser türüne göre çizim şekline karar verilebilir. Belgelenen eser halı ise restitüsyonu; giyim ürünü ise kalıp çizimi; ev tekstiline yönelik ürünler ise teknik çizimi yapılabilir. Bu seçenek uzmanın tercihinin göre değişkenlik gösterebilir. İnceleme raporu, durum tespit raporu veya koruma raporunda yer alan açıklama veya gözlem ve notlar sekmesinde uzmanın belirtmek istediği detaylar aktarılır.

Geleneksel tekstil eserleri, çalışmada bahsi geçen belgeleme yöntemlerinin tümü ile belgelenmektedir. Seçenek fazla oldukça eserin tanımlanması ve belgeleme kapsamı daha detaylı olacaktır. Nitekim detay bilgilerin yer alması avantaj olarak yorumlanabilir. Bunun nedeni, özellikle bazı dokuma teknikleri, günümüzde çok az tercih edilmekte veya hiç kullanılmamaktadır. Özellikle bu gibi durumlarda; metinsel/ yazılı belgeleme ve görsel belgelemenin yanında görsel ve işitsel belgelemenin de yapılması önem arz etmektedir. Görsel ve işitsel yöntem ile belgelenmesi durumunda görsel bir kayda sahip olunacak ve bu eserlerin yeniden dokunması durumunda söz konusu kayıtlar rehber görevi görecektir. Bazı dokuma teknikleri sadece dokunduğu yöre tarafından bilinmektedir. Ulusal veya uluslararası bazda yapılacak projeler ile bu teknikteki dokumaların yeniden hayat bulması durumunda söz konusu kayıtlardan yararlanılacaktır. Bu bağlamda belgeleme çalışmaları ile sürdürülebilir tekstil alanına destek olunacak ve geleneksel tekstillerin geleneksel kültürdeki kritik rolü ve öneminin anlaşılması sağlanacaktır.

Geleneksel tekstillerde görsel ve işitsel belgelemenin önemine yönelik 1989 yılında bir çalışma yapılmıştır. Mackie, Stack ve Sorber³¹ tarafından Fas ve Mısır'da geleneksel tekstil eserlerinin video ile belgelenmesi yönünde bir proje başlatılmıştır. Geleneksel tekstillerin (kumaşların) kalıpları, desenleri, tekniği, üretimi ve kullanım biçiminin özellikle 1990'lı yıllarda sanayileşme nedeniyle yok olmadan önce araştırılması ve video ile belgelenmesinin kritik bir durum olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle kültürel kimliği yansıtan ve kaybolmakta olan kumaşları (tekstilleri) tespit etmek ve mümkün olan en kısa sürede belgelemek için söz konusu projeyi hayata geçirmişlerdir.

El dokuması kumaşlar, işlemeler ve süslemeler olarak sınıflandırma yapılmış, her gruba yönelik bir çalışma ekibi oluşturulmuştur. Tüm gruplar için ortak bir metodoloji ve terminoloji hazırlanmış, belgelemede yazılı ve işitsel bölümlerde bir bütünlük sağlanmıştır. Her iki ülkede gerçekleştirilen projelerde müzeler, ulusal ve uluslararası üniversiteler ve farklı disiplin alanlarındaki uzmanlar (antropolog, medya tasarım uzmanı vb.) ile çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye, Suriye ve Tayland'da geleneksel tekstillerin belgelenmesine yönelik görüşmeler ve tartışmaların olduğu belirtilmiştir. Çok fazla uzman, akademisyen ve işbirlikçiler ile büyük bir projenin hayata geçirilmesi düşünülmektedir. Bu yönde bir çalışma başlamamış olmasına rağmen kaybolmakta olan geleneksel tekstillerin uzmanlar tarafından belgelenmesinin tarihi bir adım olacağı savunulmaktadır.

³¹ Mackie vd., "Traditional Textiles In Cultural Contexts International Research and Video Documentation", 151-152.

Geleneksel tekstiller organik malzemelerden üretilmeleri nedeniyle bozulma süreçleri hızlıdır. Bu faktör göz önünde bulundurulduğunda belgeleme çalışmaları yeniden önem kazanmaktadır. Tekstillerin bozulma³² süreçlerinin yavaş veya hızlı olması bulunduğu ortamın koşullarına göre değişkenlik göstermektedir. Doğru, kapsamlı ve anlaşılır belgeleme raporları, müzeler için oldukça önemli kayıtlardır. Müze ortamında bulunan eserler için, depo veya sergi alanında fark etmeksizin, hazırlanan belgeleme raporları doğrultusunda müzenin ortam koşulları ayarlanacaktır. Uygun sıcaklık, ışık, bağıl nem değerleri, böceklerin kontrolüne yönelik önlemler, destekleyici malzemeler, depolama ve sergileme koşulları gibi müzelerde önleyici koruma yaklaşımlarına yönelik tedbirler alın. Ayrıca eserlerin nakil olması gereken durumlar olabilir. Nakil işlemleri sırasında söz konusu raporlar incelenecek ve uygun nakil şekli kararlaştırılacaktır. Eserin başka bir alana taşınması gerekiyorsa rapor doğrultusunda eserin elleçlenmesi ve nakil planı oluşturulacaktır. Dolayısıyla müzede gerçekleşecek her türlü işlem öncesi eserin kendisi değil, bilgilerini içeren raporlar incelenecektir.

Tekstil eserlerine yönelik hazırlanan belgeleme dosyalarının dijitalleştirilmesi korumaya yönelik kapsamlı bir yaklaşımdır. Genellikle hassas eserler arasında yer alan geleneksel tekstillere özellikle de müze deposunda bulunanlara ulaşım ve inceleme yapmak zor bir süreçtir. Başka bir ülkede yaşayan araştırmacılar için ise zaman ve mesafe kısıtlamaları nedeniyle bu süreç daha da zorlu bir hâl almaktadır. Ancak müze veya kurumlarda yer alan tekstil koleksiyonların dijitalleştirilmesi halinde bu eserlerin binlerce kişi tarafından incelenmesi, kültürlerarası sanat etkileşiminin olması ve gelecek nesiller için geçmiş yılların koleksiyonuna kolay erişim imkânı vermesi gibi kültürel miras bilgisinin sürdürülmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bir tekstil müzesinde bulunan eserlerin hepsinin sergilenme imkânı yoktur. Dijital platform ve teknoloji ile eserlere erişim, kataloglama ve değerlendirme (analiz etme) olanaklarından da yararlanılabilecektir³³.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Tekstil, yaşamın her döneminde çağın getirileri ve imkânları dâhilinde etkin bir malzeme olarak kullanılmıştır. Anadolu insanı geleneksel malzemeler ve teknikler ile Neolitik Çağ'dan itibaren tekstil materyalini kullanmaktadır. Dönem ilerledikçe farklı hammaddeler ve teknikler ile gelişme kaydetmiş ve bölgede geleneksel tekstillere yönelik bir çalışma alanı meydana gelmiştir. Geleneksel tekstiller ve içerisinde önemli bir grubu oluşturan etnografik eserler, bir ulusun toplumsal yapısı, gelenekleri, sosyo-ekonomik durumuna ilişkin fikir

³² Yanlış sıcaklık değerleri; yüksek sıcaklık tekstillerin dağılmasına, parçalanmasına ve renk değişimine (solma); düşük sıcaklık ise kırılma ve kırılganlaşmasına; Yanlış nem değerleri; yüksek nem (%65 >) küflenme ve korozyon; fiziksel etkenler; darbe, sarsıntı gibi etmenler biçimlerinin bozulmasına, aşınmasına, delinmesine, esnemesine; hırsızlık, vandalizm, bakımsızlık, yangın, su baskınları; biyolojik etkenler haşereler delinmesine, kırılma ve kırılganlaşmasına, lekelenmesine; radyasyon ise parçalanmasına ve kararmasına neden olmaktadır (Manek, Documentation of Rare Textile Artifacts: Focus On Preservation And Conservation, 4).

³³ Manek, Documentation of Rare Textile Artifacts: Focus On Preservation And Conservation, 6-7; Sharan vd., "Documentation: Preservation Technique For Textiles".

yürütülmesini sağlayan kültürel bileşenlerdir. Nitekim geleneksel tekstiller Anadolu kültüründe önemli bir değerdir. Söz konusu tekstiller yüzyıllar boyunca bir iletişim aracı olarak görülmüştür. Bazen bir sanat eseri olarak, bazen de yaşamın bir ihtiyacını karşılamaya yönelik üretilen nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. Dokuma, örgü, keçe, işleme gruplarında yaşadığımız toprakların önemli kültür mirası eserleri bulunmaktadır.

Küreselleşme ve sanayileşmenin etkisi ile geleneksel tekstillerde bazı teknikler günümüzde tercih edilmemektedir. Teknolojinin ilerlemesi ile yapay (sentetik) liflerden akıllı tekstiller, teknik tekstiller gibi insanların yaşamını daha konforlu kılan ürünlerin üretilmesi bu yöne eğilimi arttırmaktadır. Dokuma işlemi, istenilen boyutta, farklı malzeme kullanımı ile daha kısa sürede fonksiyonel makinelerde yapılabilmektedir. Bu noktada geleneksel yöntemler ile üretilen geleneksel tekstillere ilgi ve talep azalmakta ve hatta bazı teknikler kaybolmaya yüz tutmaktadır.

Günümüz koşullarında geleneksel sanatlar kaybolmaya yüz tutan sanatlar olarak nitelendirilmektedir. İçerisinde geleneksel tekstillerin de bulunduğu kültürel mirasın sürdürülmesine yönelik koruma ve belgeleme çalışmaları önem taşımaktadır. Kaybolmaya yüz tutmuş sanatların arşivlenmesi, belgelenmesi kapsamlı ve uzun bir süreçtir. Kapsamlı bir belgeleme çalışması zamanla bozulmaya maruz kalan özellikle nadir tekstillerin ileriki çalışmalarına referans görevi sağlayacaktır. İmkânlar dâhilinde nadir tekstillerin belgelenmesinde en uygun belgeleme tekniklerinin seçilmesi önem arz etmektedir. Özellikle geleneksel tekstil eserlerinde kullanılan bazı dokuma teknikleri, günümüzde çok az tercih edilmekte veya hiç kullanılmamaktadır. Bu gibi durumlarda ise görsel ve metinsel yöntemlerin yanı sıra video ile belgeleme yönteminin önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem ile belgelenmesi durumunda görsel ve işitsel bir kayda sahip olunacak ve bu eserlerin yeniden dokunması durumunda bu kayıtlardan faydalanılacaktır.

Koruma faaliyetlerinden biri de belgeleme işlemleri tamamlandıktan sonra eserlerin türü ve özelliğine uygun olarak acil durumlar için acil durum eylem planının hazırlanmasıdır. Olası muhtemel afetler için uygulanacak işlemler ve işlem sırasını anlatan bir eylem planı kapsamlı bir müze belgeleme dosyasında bulunmalıdır. Acil durum eylem planında oluşabilecek her durum için ayrı önlemler yer almalıdır. Yangın, deprem, sel, savaş gibi oluşabilecek etkenlere karşı koruma plan dosyaları hazır olmalıdır.

Alınacak bazı önlemler ile söz konusu sanat alanı yeniden hayat bulabilir. Bölgesel bazda kalkınma projeleri ile geleneksel üretim canlandırılabilir. Geleneksel hammadde üretimi, dokuma tekniği, süsleme kompozisyonları ve dokuma tezgâhı ile geleneksel tekstillerin üretimine yönelik sürdürülebilir çalışmalar yapılabilir. Bu noktada, geçmişte hazırlanmış olan belge veya belgeleme dosyalarından faydalanmak gerekir. Dosyalarda var olan bilgiler ışığında işlem basamakları oluşturulur ve kültürün yansıması olan geleneksellik devam ettirilebilir. Dolayısıyla belgeleme ile kültürel yozlaşma yok olabileceği gibi, sürdürülebilirlik devam edecektir.

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Herhangi bir kişi veya kurumla çıkar çatışması olmadığı beyan edilmiştir.

Etik Kurul Beyanı

Bu makale, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı'nda Doç. Dr. Hatice Tozun danışmanlığında yürütülen "Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Semahat-Nusret Arsel Koleksiyonuna Ait Tekstil Eserlerin Belgelenmesi" başlıklı sanatta yeterlik tezinden üretilmiştir.

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akpınarlı, Hatice Feriha - Üner, İbrahim. "Geleneksel Tekstillerin Özellikleri ve Çeşitleri". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 34 (2019), 133145.
- CCI, Canadian Conservation Institute. *Condition Reporting -Paintings. Part I: Introduction. CCI-ICC Notes 10/6*. Ontario: Canadian Conservation Institute, 1993.
- Çağlar Eryurt, Berna. "Resim-Heykel ve Sanat Müzeleri Koleksiyonlarındaki Tuval Resimlerinin Korunmasında Durum Taramasına İlişkin Belgeleme Çalışmalarının Önemi" *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 22 (2019), 9-18.
- Ersen, Ahmet vd. "Konservasyon Raporunun Önemi, İçeriği ve Hazırlanma Adımları". *Restorasyon Konservasyon Çalışmaları Dergisi* 2 (2009), 3-16.
- Grant, Alice vd. (ed.). *International Guidelines for Museum Object Information: The CIDOC Information Categories*. France: International Committee for Documentation of the International Council of Museums (CIDOC), 1995.
- Güleç Korumaz, Armağan vd. "Kültürel Mirasın Belgelenmesinde Dijital Yaklaşımlar". *Selçuk Üniversitesi Müh.-Mim. Fakültesi Dergisi* 26/3 (2011), 67-83.
- ICOM, International Council of Museums. "Object ID". Erişim 10 Ağustos 2020. <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/objectid>
- Kork, Elif. *Arkeolojik Araştırmalarda Kültürel Mirasın Belgelenmesi ve İzlenmesi Sürecinde "Fotogrametri"nin Uygulama Alanları*. Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Krueger, Holly vd. "Written Documentation". *Paper Conservation Catalog*. ed. Catherine I. Maynor. Washington: American Institute, Ninth Edition, 1994.
- Lourenço, Marta C. - Gessner, Samuel. "Documenting Collections: Cornerstones for More History of Science in Museums". *Science & Education* 23/4 (2014), 727-745.
- Mackie, Louise W. vd. "Traditional Textiles In Cultural Contexts International Research and Video Documentation". *Textile Society of America* 645, 151-152.
- Manek, Kirti. *Documentation of Rare Textile Artifacts: Focus On Preservation And Conservation*. Vadodara: The Maharaja Sayajirao University of Baroda, Department of Clothing and Textiles, Doctor of Philosophy, 2012.
- Moore, Michelle. "Conservation Documentation and the Implications of Digitisation". *Journal of Conservation and Museum Studies* 7 (2001), 6-10.
- Morrison, Alex. *Digital Strategy for Museums*. United Kingdom: Cogapp, 2019.
- Öngen, Ayşe Gamze. "Geleneksel Tekstil Teknikleri Işığında Günümüzün Giyilebilir Sanat Algısı". *İdil* 24/5 (2016), 1237-1254.
- Özpulat, Füsün - Yurt, Dilek. "Günümüz Baskı Desenli Kumaşlarında Desen Tarzları ve Teknikleri". *Akdeniz Sanat* 4/7 (2011), 29-31.
- Öztürk, İsmail. *Koruma Kültürü ve Geleneksel Tekstillerin Korunması Onarımı*. Ankara: Mor Fil Yayınları, 2007.
- Öztürk, İsmail. *Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş*. Ankara: Özdemir Basım, Yayın ve Dağıtım, 1994.
- Pakben, Uluç. *Tarihi Yapıların Rölöve ve Analizlerinde Kullanılan İleri Belgeleme Teknikleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Paolini, Anna (ed.). *Kültür Mirasını Koruma El Kitabı Koleksiyonların Belgelenmesi*. çev. Mahmut Aydın ve Ramazan Bozkurttan. İstanbul: Kültürel Mirasın Dostları Derneği Yayınları, 2016.

- SARAT, Safeguarding Archaeological Assets of Turkey. *Türkiye'nin Arkeolojik Varlıklarının Korunması*. Ankara: British Institute at Ankara, 2019. <https://digitalrepository.biaa.ac.uk/arkeolojik-varliklarin-korunmasi-ve-kurtarilmasi-safeguarding-and-rescuing-archaeological-assets>
- Sharan, Mandu vd. "Documentation: Preservation Technique For Textiles". *fibre2fashion*. Erişim 09 Ekim 2020. <https://www.fibre2fashion.com/industry-article/7536/documentationpreservation-technique-for-textiles>
- TNA, The National Archives. *Digital Strategy*. England, 2017. <https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/the-national-archives-digital-strategy-2017-19.pdf>
- Thornes, Robin vd. *Introduction to Object ID Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques and Antiquities*. United States of America: Getty Information Institute, 1999.
- Uğurlu, Servet Senem. *Geleneksel Tekstil Teknikleriyle Yeni Sanatsal Çalışmalar*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, 2018.
- Ünal, Zeynep Gül. *Kültürel Mirasın Korunması, İstanbul Sismik Riskin Azaltılması ve Acil Durum Hazırlık Projesi (İSMEP)*. İstanbul: Beyaz Gemi Sosyal Proje Ajansı, 2014.
- Velios, Athanasios. "Online Event-Based Conservation Documentation: A Case Study From The IIC". *Studies in Conservation* 61/1 (2016), 13-25.
- WCOOMD, World Customs Organization. "Dünya Gümrük Örgütü". Erişim 10 Ağustos 2020. <http://www.wcoomd.org>.